

Articles d'animació lectora

01. Animació a la lectura. El plaer d'envoltar-se de paraules que acaronen. **Anna Ballester**

Aquest text va ser publicat a la revista **Articles de didàctica de la llengua i la literatura n. 21, Barcelona abril-juny de 2002, de l'editorial Graó.*

Parlant del valor dels contes, en una conferència a Gijón, Bernardo Atxaga va fer referència a la importància de l'oralitat i de tot allò que passa en directe. I en llegir aquesta afirmació, en la revista CLIJ², em va venir a la memòria la meua àvia. Vaig pensar en la sort que vaig tenir, quan era menuda, de gaudir de la millor contadora de contes que mai he escoltat: la meua àvia.

En aquelles vesprades d'hivern, quan feia massa fred per jugar al carrer i el sol s'amagava molt prompte, la meua àvia, a la vora del foc començava a contar-nos històries, a cantar o a recitar poemes. Mentre els troncs de garrofera anaven convertint-se en brases, ella, amb la seua gràcia i la seua càlida veu, em descobria l'existència d'altres mons: el món de la fantasia, dels somnis, dels llops i les caputxetes. La meua àvia m'encisava amb les paraules, amb els relats de la literatura popular.

Per això, quan ella ens va deixar, vaig sentir la necessitat de poder continuar endinsant-me en aquell món extraordinari en el qual ella m'havia iniciat: el món de la fantasia. I el vaig trobar en els papers escrits. Vaig començar a obrir les portes que els llibres m'oferien per entrar en espais i temps de ficció, que em permetien imaginar la vida vivint-la de moltes maneres diferents.

D'aquesta manera, la meua àvia va despertar el meu interès per la lectura, em va contagiar el deler de conèixer altres maneres de viure i d'entendre el món. Ella, sense proposar-s'ho, m'havia animat a llegir.

EN QUÈ CONSISTEIX L'ANIMACIÓ A LA LECTURA?

Encara que en la introducció s'ha presentat una manera no institucional ni intencionada d'animar a llegir, el propòsit d'aquest article és abordar el tema des del vessant acadèmic. Tanmateix, volia posar de manifest la importància de l'entorn familiar respecte a la motivació i la creació d'actituds envers la lectura dels xiquets i xiquetes.

Animar és un concepte que implica acció. Animar és sinònim d'estimular, potenciar, incitar, provocar, donar vida.

L'àmbit escolar, l'animació a la lectura es podria definir com una sèrie d'accions encaminades a provocar un encontre satisfactori de les persones amb la lletra impresa, l'escriptura. Aquestes accions es fan amb la finalitat de despertar la curiositat i l'interès pels llibres i fomentar el desig de llegir.

Animar a llegir és ajudar a trobar motius per llegir. És donar a conèixer la

diversitat de llibres que hi ha i saber que hi podem trobar resposta a moltes necessitats i demandes de la vida de cadascú.

Animar a llegir és donar la possibilitat de viatjar travessant mars de paraules. Com diu Paul Hazard³:

Durant la meua joventut vaig tenir visions de tot el món... Un dia em vaig evadir de la meua ciutat sense horitzó; i seguint, en les pàgines d'un llibre preciós, dos xavals de la meua edat, vaig donar la volta a França. Un altre dia, vaig veure les planures de Castella, incandescent sota el sol... Vaig viure a la cabana de l'oncle Tom, al país dels pigmeus...

Animar a llegir és també ajudar a descobrir el plaer que poden donar la sonoritat, el ritme i la màgia d'algunes paraules. És a dir, l'experiència emocional provocada per la lectura.

Animar a llegir és, finalment, intentar que la lectura siga una pràctica habitual en la vida de les persones, i aconseguir que els llibres ocupen un nivell rellevant en la seua escala de valors culturals.

Per tant, l'animació a la lectura no ha de considerar-se com una intervenció puntual i aïllada a propòsit d'una setmana cultural, o d'una fira del llibre. Aquestes celebracions suposaran, en tot cas, un suport al programa d'activitats planificades al llarg de tot el curs.

Però si realment es pretén fomentar el plaer de llegir, l'animació s'ha de convertir en una filosofia de vida que implique totes les persones que constitueixen la comunitat educativa: pares, mares, professorat i alumnat.

QUI HA DE FER L'ANIMACIÓ A LA LECTURA?

Tot i que acabem de dir, que l'animació a la lectura és un assumpte de tothom, és evident que en tots els grups humans es dona l'existència de líders, i l'escola no n'és una excepció.

Els líders pedagògics, és a dir les persones que tenen les idees molt clares del que s'ha de fer, són els que prenen la iniciativa d'obrir camins i d'encetar vies de treball. Aquestes persones han de comptar amb la confiança de la resta perquè tothom col·labore en el projecte i s'hi implique.

Tractant-se de lectures, qualsevol professor o professora pot fer llegir els alumnes imposant unes lectures obligatòries. Però si el que es pretén és animar a llegir, només aconseguiran entusiasmar-los amb la lectura aquells que siguen capaç de deslligar el fet de llegir d'obligacions acadèmiques posteriors com ara la realització de fitxes, resums o comentaris de text.

Cal deixar-los exercir, com diu Daniel Pennac⁴, el dret a callar i no dir res després de llegir. Cal entendre la lectura com un acte gratuït, com qualsevol altre plaer.

En una activitat d'animació, molt més important que els recursos materials, són els recursos humans. La persona o el col·lectiu que s'encarregue de dinamitzar un programa d'animació lectora a l'escola ha de ser com aquells focs

de què parla Eduardo Galeano⁵.

[...] que arden la vida con tantas ganas que no se puede mirarles sin parpadear, y quien se acerca se enciende.

Qui vol animar no ha de cremar els altres, no els ha d'avorrir. Cal encendre'ls, contagiar-los el deler de llegir, transmetre la il·lusió i el plaer que dóna la lectura d'un bon llibre.

Per tant, la persona que pretenga animar a llegir ha de ser, en principi, una bona lectora. Ha d'estar convençuda de la importància de la literatura i de la seua funció principal: l'expressió i la comunicació humanes. Ha de pensar que la perspectiva fantàstica és necessària per a una percepció global de la realitat, i això la portarà a dur a terme accions encaminades a mobilitzar afectivament i intel·lectualment els destinataris de la lectura i a fer que els llibres formen part de la seua vida.

Amb les seues vivències, la narració emocionada i sentida de les seues experiències lectores, i/o la lectura compartida de textos, més que amb raonaments teòrics, serà capaç de provocar actituds positives envers els llibres i de contagiar el gust de llegir.

Tot això es pot traslladar a l'àmbit familiar on, sobre tot en les primeres edats, els pares i mares són, o poden ser, els animadors per excel·lència.

Cal no oblidar que els mateixos alumnes també poden fer animació. Sobretot a partir dels darrers cursos de primària, els més lectors poden presentar als companys i companyes aquells llibres que els han fet gaudir. Les seues opinions i els seus interessos, de vegades, són més acceptats que els del professorat.

QUINS LLIBRES CAL ANIMAR A LLEGIR?

A mesura que els xiquets i les xiquetes van creixent, els seus interessos i les seues aficions són més plurals. Per tant, és important donar la possibilitat de conèixer una gran varietat de llibres que aborden temes diferents, que contemplen gèneres distints, que puguen adequar-se a diferents nivells de lectura i que permeten descobrir totes les possibilitats que ens ofereixen de conèixer el nostre passat, d'aprendre, de donar-li un sentit a la vida, de distraure's, de comunicar-nos, de somiar, etc.

Els llibres considerats clàssics han de ser objecte de la nostra atenció. Però el repte que hem d'acceptar és canviar l'actitud d'imposar per la de seduir, motivar. Cal animar els nostres alumnes perquè troben aquell llibre que els arribarà a l'ànima, perquè els clàssics tenen una capacitat especial per a despertar emocions. Italo Calvino⁶ assegura:

El teu clàssic és aquell que no pot ser-te indiferent i que et serveix per definir-te a tu mateix en relació i potser en contrast amb ell.

Un requisit perquè funcionen bé les sessions d'animació és que l'animador haja gaudit de la lectura dels llibres que presenta, els conega bé i pense que són adients per a la persona o per al grup a qui s'adreça. Amb això

tindrà la motivació suficient per a transmetre les ganes de llegir-los.

Un dels problemes que es planteja sovint el professorat és com es pot arribar a tenir un corpus literari propi, com és possible tenir informació de tants llibres de literatura infantil i juvenil com es publiquen. La nostra resposta, després d'una experiència de dotze anys en aquest camp de l'animació lectora, és aquesta: el treball en equip i l'ajuda de publicacions especialitzades (*Cuadernos de Literatura Infantil i Juvenil, Educació i Biblioteca, Quins llibres han de llegir els nens...?, etc.*).

Els seminaris permanents del professorat interessat pel foment de la lectura constitueixen una font extraordinària de formació i informació. Un altre aspecte que cal considerar és el que es planteja quan són els alumnes els qui s'acosten a les llibreries o biblioteques per a triar llibres: deixem que agarren el llibre que vulguen?

Hi trobem dues postures diferents respecte a l'actitud que caldria prendre.

Hi ha els qui diuen que s'ha d'evitar la lectura de llibres de poca qualitat literària, perquè això pot allunyar definitivament els xiquets i les xiquetes de la bona literatura.

D'altra banda, hi ha autors, com Daniel Pennac⁷, que admeten el dret dels lectors a llegir qualsevol cosa. Certament, cal donar-los a conèixer bons llibres i fomentar-ne la lectura, però hem d'acceptar que, durant algun temps, o de tant en tant, llegiran èxits comercials, llibres sensacionalistes i de lectura fàcil.

Teresa Colomer, quan es refereix als llibres de literatura infantil i juvenil, els agrupa en tres classes: els llibres seductors, els llibres imprescindibles i els llibres mediocres. I, fins i tot, la lectura d'aquests últims, considerats de valor literari escàs, pot tenir els seus avantatges o aspectes positius, com ara, ajudar a consolidar tècniques narratives, no requerir gaire esforç per a ser llegits (la qual cosa és important per a aquells alumnes que tenen dificultats en la lectura) i, si estan de moda, poden crear comunitat de lectors.

En la línia dels darrers autors citats, considerem que la regla d'or que hem de tenir sempre present en un programa d'animació a la lectura és la no-censura.

Quan un alumne triarà un llibre no adient per a ell, serà ell mateix qui ho descobrirà i, després d'uns quants dies, el canviarà per un altre. Hem de respectar els seus drets de lectors i donar-los l'oportunitat d'exercir la seua llibertat, d'encertar i d'equivocar-se, així com d'anar formant-se els seus criteris. Allò més important és crear el clima que permeta a tothom actuar amb aquest respecte i aquesta llibertat.

COM ES POT ANIMAR A LLEGIR?

No existeix una fórmula màgica ideal per fer bons lectors. L'estratègia que cal seguir en cada moment depèn dels recursos disponibles i, sobretot, de les habilitats de la persona o de les persones que facen l'animació. Benedetti⁸, en el poema «Táctica y estratègia», acaba dient:

[...] mi estratègia es

que un dia cualquiera

ni sé cómo ni sé

con qué pretexto

por fin me necesites.

Nosaltres necessitem aqueixa dosi de paciència que està implícita en el poema, i també ens cal saber com podem actuar i quins recursos necessitem utilitzar. Hem de tenir clara una premissa: el camí de l'animació lectora és circular, ha de partir del llibre i tornar-hi. El llibre sempre ha d'estar present.

Encara que en algunes publicacions es parla d'activitats d'animació abans, durant i després de la lectura, el nostre paper és que les activitats d'animació, pròpiament dites, són les prèvies a la lectura. Després d'haver llegit un llibre ja no cal donar-lo a conèixer i animar-hi a la lectura, tot i que podem plantejar algunes activitats lúdiques posteriors que reforcen l'interès pel llibre.

Presentar un llibre de manera atractiva és la millor manera d'animar a llegir-lo. La presentació és una situació de comunicació que podem enriquir amb diferents tècniques i recursos i utilitzant llenguatges diversos (oral, escrit, plàstic, musical o dramàtic).

Citarem a continuació alguns exemples d'estratègies seguides per a presentar un llibre.

A partir d'un objecte

Primerament, hem de decidir quin llibre volem presentar tenint en compte l'edat dels receptors, les seues característiques i interessos, o per tal d'introduir un tema concret que volem tractar.

Segons l'argument del llibre, els personatges que hi apareixen o els llocs que s'hi descriuen triarem un objecte representatiu. Aquest objecte arribarà, depenent de la grandària, dins d'un paquet sorpresa, dins d'un sobre amb un missatge, dins d'una maleta, etc. La presència d'aquests elements sempre provoca molta expectativa i posa en marxa la imaginació.

Per això, animem els alumnes perquè cadascú explore sensorialment l'embolcall del regal que ens han enviat (la forma, la grandària, el pes, quina olor fa, com sona en menejar-lo de diferents maneres...), i elabore una hipòtesi fantàstica sobre el contingut: què pot ser, quin deu ser-ne l'origen, a qui pot pertànyer, per què està ací, quin secret pot amagar... Després d'una pluja d'idees, es destapa el paquet amb molta emoció, per veure si algú havia encertat quin n'era el contingut. A continuació, es presenta l'objecte explicant de què es tracta o llegint el missatge que l'acompanya.

Exemple: per a presentar *El fantasma dels ulls blaus*⁹ va arribar una caixa quadrada molt bonica amb un sobre gros que portava el missatge següent:

«Ai, Ramon! Ai, Ramon!... Des que va vindre Ramon estic volant pel món! Tan bonic que era estar al castell de Corbera!» (signava: "Fanti").

Després de llegir el missatge, començaren a esbrinar de qui podia tractar-se i algú va dir que devia ser un fantasma. Quina no seria la sorpresa quan en destapar la caixa, efectivament, allí hi havia el fantasma plegat i el llibre que en contava la història. Resultat: tots estaven animadíssims per a llegir el llibre.

Un altre dia va ser una sabata de colors que pertanyia a un professor molt extravagant, o un anell que tenia poders màgics, o una clau de ferro que obria la porta d'un castell, o les tres taronges de l'amor... I cada dia presentàvem el llibre i començàvem a relatar una part de la història per animar-los, a continuació, a gaudir-ne de la lectura.

A partir d'una dramatització

La dramatització, podem plantejar-la de diferents maneres. Si es tracta d'un llibre de teatre, podem presentar-ne breument els personatges i el context on es desenvolupa l'acció i proposar una lectura dramatitzada, per equips, d'un fragment significatiu del text. Després, es convida els alumnes a imaginar la situació prèvia dels personatges que hi han aparegut, així com la continuació de l'acció i el desenllaç. Finalment, es presenta el llibre on podran llegir l'obra tal com l'autor o l'autora l'ha imaginada i contrastar amb allò que ells havien imaginat.

Si volem presentar un llibre de narrativa, podem començar descrivint-ne els protagonistes i trobar-hi semblances amb alguns dels alumnes presents.

Exemple:

«Avui us contaré una història fantàstica que els va passar a una colla d'amics. Eren tres xiques i tres xics. Una de les xiques era morena, tenia els cabells llargs i sempre estava rient... alguna cosa així com... »(Si fem una pausa, de segur que comencen a dir noms de persones que coincideixen amb la descripció.)

Després d'aquesta espècie de càsting col·lectiu, situem els protagonistes en un lloc de la sala, convertit en l'espai descrit pel llibre. Aleshores, es pot començar la narració del fragment triat perquè ells mimen les accions simultàniament, o bé es planteja la situació i ells n'han d'improvisar els diàlegs.

La resta del grup s'hi va incorporant a mesura que apareixen en la narració altres personatges secundaris o elements dels espais (una porta, un mag, un rellotge...). Podem utilitzar teles i objectes per enriquir la proposta escènica, de manera que el joc dramàtic resultarà més suggerent.

En acabar la dramatització, presentarem el llibre on podran gaudir de la lectura de la història que acaben de recrear i descobrir totes les peripècies dels personatges als quals acaben de donar vida.

Hem constatat reiteradament que les tècniques dramàtiques són un recurs excel·lent per a animar a llegir. En les avaluacions que hem fet en finalitzar un programa d'animació, hem observat que els llibres més sol·licitats en préstec, i els que més es recorden després d'un temps, són els llibres presentats d'aquesta manera.

D'altra banda, pensem que la dramatització és l'únic recurs que anima a llegir quan es proposa com una activitat posterior a la lectura. En aquest cas, la dramatització pot convertir-se en una activitat d'avaluació de la lectura. Si demanem que representen una escena del llibre, de segur que, si n'han fet una bona lectura, mostraran un fragment clau de la història.

A partir d'una provocació

Hem dit abans que cada estratègia d'animació es planteja en funció de les característiques del grup a qui s'adreça. L'experiència que relatarem a continuació es va plantejar amb un grup d'alumnes de secundària als quals era difícil fer llegir.

Tot i que la nostra filosofia d'animació a la lectura està basada en el fet de donar a conèixer llibres diferents perquè cadascú trie la lectura que més l'interessen, en aquest cas es va plantejar una proposta col·lectiva.

Al preguntar-los quin tipus de llibre els agradaria llegir, majoritàriament van demanar llibres de por. Aleshores, un dia va arribar un gran paquet regal i tots imaginaren que es tractava dels llibres que esperaven. Però abans d'obrir el paquet es va crear el clima propici perquè realment desitjaren tenir el llibre a les mans: primer de tot es va passar una enquesta per tal de conèixer quines coses els feien por (totes relacionades amb l'argument del llibre), i els vam agrupar en tres categories de persones poroses segons un barem que havíem inventat. Després els diguérem que, per a evitar-se problemes amb les famílies, no havien de llegir a casa, perquè corrien el perill de tenir crisis de por nocturnes. Però, per si de cas algú gosava fer-ho, els donàrem un prospecte amb una sèrie de consells com ara, no llegir quan estiguessen sols a casa, sobretot, quan es fera de nit; preparar-se una infusió relaxant per si començaven a notar una suor freda; tenir sempre a mà un telèfon, i les sabates ben nugades per si havien d'eixir corrents...

Òbviament, i exercint el dret de la contradicció, tothom va llegir a casa i tothom va acabar el llibre.

La nostra reflexió és que amb els programes d'animació a la lectura no aconseguirem fer de tots bons lectors, però almenys facilitarem encontres satisfactoris del nostre alumnat amb els llibres, els donarem l'ocasió de recrear històries posant-se en la pell dels personatges, els proporcionarem un temps i un espai per deixar volar la imaginació, els mostrarem la biblioteca com un espai atractiu i suggerent i farem que la vida a l'escola siga molt més divertida i enriquidora.

Notes

1. ATXAGA, B. (1999): «El río de Jerjes. El valor de los cuentos (V)», a *CLIJ*, núm. 119, p. 44-54.
2. HAZARD, P. (1950): *Los libros, los niños y los hombres*. Barcelona. Juventud, 1988.
3. PENNAC, D. (1992): *Comme un roman*. Paris. Gallimard.
4. GALEANO, E. (1989): *El libro de los abrazos*. Madrid. Siglo XXI, 1993.

5. CALVINO, I. (1991): *Por qué leer los clásicos*. Barcelona. Tusquets, 1997. p. 17.
6. PENNAC, D.: Op. cit., p. 160.
7. BENEDETTI, M. (1996): *El amor, las mujeres y la vida*. Madrid. Visor Libros, p. 84.
8. GIMÉNEZ, L. (1997): *El fantasma dels ulls blaus*. València. Tàndem.

